

Ta'iala mo Tufuga Tā Tatau a Sāmoa

Matāgālua a le Soifua Mālōlōina. 2010. *Ta'iala mo Tufuga Tā Tatau a Sāmoa.*
Matāgālua o le Soifua Mālōlōina Uelegitone:

Lōmia ia Aperila 2010 e le
Matāgālua a le Soifua Mālōlōina
Pusa 5013, Uelegitone Niu Sila

ISBN 978-0-478-35952-7 (luga o le 'upega o feso'ota'iga)
HP 5095

E mafai ona faitau leni pepa i luga o le 'upega o feso'ota'iga a le Matāgālua a
le Soifua Mālōlōina <http://www.moh.govt.nz>

MANATŪ HAUORA

Fa'afetai

E fia fa'amauina le fa'afetai a le Matāgāluega a le Soifua Mālōlōina i le sao a Dr Ieti Lima, Dr Michael Baker, Peter Aiono, Fa'amatuainu Tino Pereira, Mark Jones, Margot McLean, Paul Fakalago, Nonumalo Taufao Lurch ma tufuga tā tatau 'uma na a'afia i le fa'atūina o nei ta'iala.

I totonu o le Matāgāluega a le Soifua Mālōlōina, 'o le fa'atūina o nei ta'iala sa ta'ita'ia e Dr Api Talemaitoga, Sally Maclean ma Apinelu Poutasi. 'O fautuaga na tu'uina mai e Dr Mark Jacobs, Grant Storey, Sandra Moore, Andrew Forsyth, Louise Delany ma lē sa faigāluega i le Matāgāluega a le Soifua Mālōlōina Dr Debbie Ryan.

'Anotusi

Fa'afetai	iii
Ta'iala mo Tufuga Tā Tatau a Sāmoa	1
'O le ā le sini o nei ta'iala?	1
E mo ai?	1
E fa'apēfea ona pipisi fa'ama'i?	1
'O ā ni fa'ama'i pipisi e ono maua ai?	2
'O ā fa'avae mo le saogalēmū ma le mamā o tīgāpe'a?	3
Tulāfono Patino	7
Fa'atagaga	8
Fa'amaumauga Lagolago	9
Fa'aopoopoga 1	10
Fa'amatalaga mo i latou 'ole'ā tāina le pe'a/tatau a Sāmoa	10
Tausiga pe'ā mātāe'a le tatau	11

Ta'iala mo Tufuga Tā Tatau a Sāmoa

'O le pe'a po'o le tatau o se vāega tāua o tū ma aga a Sāmoa 'ua silia nei ma le 2000 tausaga. E pei 'o le māسانی o le tui o le pa'u, e ono iai ni a'afiaga i le tāina o le tatau e fa'aaogā ai lima. 'O nei ta'iala na sāunia 'ina 'ia fa'aitiitia ai na a'afiaga.

Na tāpenaina nei ta'iala e le Matāgāluega a le Soifua Mālōlōina fa'atasi ai ma le fa'atalanoaga ma le 'autāpe'a/tufuga, le Sosaiete a le Lagi Mālōfie, fa'apotopotoga a ta'ita'i a Sāmoa fa'apea i latou e iai le tōmai fa'apitoa i mea tau fa'ama'i pipisi.

'O le ā le sini o nei ta'iala?

'Ua faia nei ta'iala 'ina 'ia fesoasoani ai i le puipuiga o tagata mai fa'ama'i po'o ni manu'aga 'ona 'o fa'ama'i pipisi po'o le pīsia mai tātāpe'a a Sāmoa.

E mo ai?

'O nei ta'iala e mo le 'autāpe'a/tufuga. 'Ua fa'amālōsi'au i fa'apotopotoga 'ina 'ia fa'aaogāina ta'iala i aiaiga fa'atatau i tū ma aga ma fa'amālōsi'au le fa'aaoga tatau o faiga mamā ma le tāua mo le saogālēmū o le tāina o le pe'a.

E fa'apēfea ona pipisi fa'ama'i?

So'o se lavea i le pito i luga o le pa'u o lona uiga 'olo'o iai se a'afiaga o se fa'ama'i pipisi. 'O siama māسانی ma mea fa'atupuma'i e mafai ona ulu sa'o i totonu ma mafai ai ona fa'atupula'ia se ma'ila po'o se ma'i.

E mafai ona fa'aitiiti fa'ama'i pipisi ma fa'ama'i fe'avea'i pe'ā:

- fufulu mamā meafaigāluega i taimi 'uma e tā ai pe'a a tagata 'ese'ese
- 'aua ne'i fepa'ia'i meafaigāluega 'ua fa'aaogā ma meafaigāluega mamā
- 'ia tu'u meafaigāluega mamā i luga o mea mamā
- 'ia tia'i vave i tūlaga talafeagai ni 'ie'ie 'ele'elea, mea fai fusiga, mea siaki laulaufaiva ma tōtini lima fa'aaogā
- 'ia mamā mea 'olo'o pa'i i ai tagata 'olo'o tā a latou pe'a/tatau ma 'ia tagofia ma fa'aaogāina mamā
- 'ia tausisi e le tagata tā pe'a/tufuga lona ia lava tūlaga tū mamā (fa'aita'ita'iga, fufulu o lima)
- 'ia tausia mamā ma 'ia lelei le fa'afouga o le nofoaga, e aofia ai meafale
- 'ia lelei ona tapēina/'ave'eseina o siama mai meafaigāluega e pei o faiga e māسانی ai.

'O nila ma isi mea ma'ai sa fa'aaogā e tui a'i le pa'u 'ua a'afia ina 'ua fepa'ia'i ma le toto. E ono pīsia le toto i itū'āiga ma'i 'ese'ese o le ālātoto ma /po'o siama. 'O ma'i pipisi ma siama māسانی e mafai ona feavea'i pe'ā pīsia meafaigāluega 'olo'o tui ai le pa'u.

E o'o i nai toto itiiti 'ua pīsia e mafai ona pipisi ai fa'ama'i. 'O siama ma fa'ama'i pipisi i le toto e aofia ai:

- siama e māfua ai fa'ama'i pipisi o le pa'u
- 'o le fiva samasama B ma le C, 'o fa'ama'i pipisi e mafai ona fefete ai le ate, ma'i fa'a'umi'umi, fa'aleagaina o le ate ma o'o ai ina ma'i i le kanesa
- HIV (human immunodeficiency virus) – 'o le fa'ama'i pipisi e māfua ai le AIDS.

'Ona 'o itū'āiga o meafaigāluega 'olo'o fa'aaogāina i tīgāpe'a/tatau a Sāmoa e lē mafai ai ona fō'ia 'ato'atoa le a'afiaga o fa'ama'i pipisi i le toto. 'O le va'ai lelei e le tagata tāpe'a/tufuga o le mamā e mafai ai ona fa'aitiitia ai le a'afiaga i mea e ono tutupu mai.

'O ā ni fa'ama'i pipisi e ono maua ai?

'O fa'ama'i 'olo'o i totonu o le tino

'O fa'ama'i 'olo'o i totonu o le tino e lē aliali mai ni āuga po'o se fa'ailo. Talu ai lenei māfua'aga, e tāua ai i le 'autāpe'a/tufuga ona fa'amālosia tagata e fia tā ni a latou pe'a 'ina 'ia faia ni o latou su'esu'ega fa'alesoifua mālōlōina pe'āfai o popole pe sa iai se fa'alavelave 'ua a'afia ai le toto. E fa'amālosia fo'i le 'autāpe'a/tufuga 'ina 'ia fai ma ō e fai ni o latou su'esu'ega o fa'ama'i pipisi, pe iai pe leai ni āuga o fa'aalia. 'Āfai o le HIV, e tatau i le tagata tāpe'a/tufuga ona fa'atalanoa ni puipuiga ma a latou fōma'i pe'ā talafeagai.

Fiva Samasama C

'O le fiva samasama C o se ma'i pipisi i ala toto. E ona āfua mai ai ma'i-fa'a'umi'umi ma e mafai ona fa'aleagaina ai le ate ma fa'apēnā fo'i ona o'o atu ai i le kanesa o le ate. E leai ni togafiti o iai nei mo le fiva samasama C; po'o ni vailā'au e puipui ai. 'O le tele o tagata 'ua a'afia i le fiva samasama C i Niu Sila 'ua maua i le fa'ama'i pipisi 'ona 'o le fa'aaogāina o meafaigāluega e pei o tui, po'o le fa'aaogāina o toto mai isi tagata i le vaitaimi 'ae le'i faia muamua ni su'esu'ega.

Fiva Samasama B

'O āuga o le fiva samasama B 'ua vave ona tīgāina e aofia le lēlāva, leai se mālosi, samasama le pa'u ma mata fa'apea le fefete ma 'o le tele o le taimi e 'ese le tīgā le ate. 'O lenei fa'ama'i pipisi e mafai ona o'o ai i se ma'i fa'a'umi'umi, e aofia ai le fa'aleagaina o le ate ma le kanesa o le ate. 'O le fiva samasama B e mafai ona fe'avea'i e le toto mai meafaigāluega 'olo'o fa'aaogāina i tīgāpe'a ma le lē mamā.

'Olo'o iai se vailā'au aogā ma le saogalēmū mo le fiva samasama B: 'o tui se tolu 'ole'ā maua ai se puipuiga 'ātoa i le tele o tamaiti ma tupulaga (o i latou 'olo'o tele ina 'ave i ai lenei vailā'au). 'O le su'esu'ega o le toto 'ole'ā iloa ai po'o puipuia lenei tagata. Mo le mālōlōina o le 'autāpe'a / tufuga lava ia fa'apea le saogalēmū o i latou e fia tā ni a latou pe'a, e tatau ona mautinoa e le 'autāpe'a/tufuga 'ua mē'a ona fai ni tui. E mafai ona fa'atonu e lau fōma'i lea vāega.

HIV

'O le HIV o le fa'ama'i pipisi e māfua ai le AIDS. 'O le tui o le pa'u e māfua ai ona a'afia i le fa'ama'i o le HIV. E leai se va'ilā'au mo le HIV/AIDS i le taimi nei ma e leai fo'i se togafiti. 'O le saogalēmū ma le mamā e fa'aitiitia ai le fe'avea'iga i taimi o tātāpe'a/tatau.

Ma'i pipisi mai siama

'O faiga lē mamā e mafai ona fa'aofi mai ai siama (manu nini'i) e pei 'o le siama e ta'ua o le staphylococcus i totonu o le tino, ma e ono maua ai le pa'u i fa'ama'i, manu'a e faigatā on pē po'o fa'ama'i pipisi i le toto.

'O ā fa'avae mo le saogalēmū ma le mamā o tātāpe'a?

E tatau i tagata tātāpe'a/tufuga ona tu'uina atu i ē o tāina a latou pe'a se tōmai fa'apitoa i lenei gāluega, 'au'aunaga saogalēmū ma le mamā, i nofoaga mamā. E tāua i tagata tātāpe'a/tufuga ona iloa 'ato'atoa ni tūlaga faigatā e ono tūla'i mai i le faiga o a latou gāluega ma mālamalama i le maualuga o le saogalēmū e mana'omia ona fai 'auā le fa'aitiitia ai o ni fa'ama'i, po'o le fe'avea'iina o siama.

'O fa'avae faigōfie nei e tatau ona usita'ia e tagata tātāpe'a/tufuga:

- Ia fa'amamā ma ia mamā le nofoaga.
- E tatau ona matua'i fa'amamā ma 'ave'ese siama mai so'o se mea sa fa'aaogā e tui ai le pa'u.
- E tatau ona tia'i vave pe fufulu mamā siama mai so'o se mea na tui ai le pa'u pe 'ua a'afia i le toto, i le lāpisi o mea 'ua pīsia po'o le lāpisi mo mea e fa'atama'ia ai le ola, 'ae le'i fa'aaogāina i se isi tagata.
- E tatau i tagata tātāpe'a/tufuga ona tausia mamā i latou lava fa'apea o latou lavalava: so'o se lavea, māfo'e po'o se manu'a o iai e tatau ona ufiufi ma e lē tatau ona ulaula 'a'o tāina se pe'a/tatau.
- E lē tatau ona fa'atagaina ni meaola i totonu o le nofoaga 'olo'o faia ai gāluega o le tuiga o le pa'u (vaganā maile ta'iala mo ē e lē lelei le va'ai).
- E tatau i lē e ana le pisinisi tātāpe'a/tatau ona faia ni a'oa'oga talafeagai mo le 'aufaigāluega i vāega 'uma tau i le tūmamā, puipuiga o le pipisi fa'apea togafitiga fa'afuase'i.
- E tatau i tagata tātāpe'a/tufuga 'uma ona fai ni a latou tui puipui o le fiva samasama B.
- 'O le matāfai oi a le tagata tātāpe'a/tufuga lona fa'amaopoopoina o le tūlaga maualuga o le mamā o lana 'au'aunaga 'ātoa 'ina 'ia fa'amāonia le saogalēmū o le tagata 'olo'o tā lana pe'a/tatau fa'apea le tagata tātāpe'a/tufuga.

'Ae le'i tāina le pe'a

E tatau i le tagata tāpe'a/tufuga ona:

- 1) sāuniuni lē 'ole'ā tā lana pe'a i le:
  - i) tu'uina atu o fa'amatalaga 'ina 'ia mafai ai e i latou ona faia se fa'atagaga mālamalama
  - ii) fautuaina o tagata ma'i suka po'o nisi tūlaga tau i le soifua mālōlōina 'ina 'ia talanoa i lana fōma'i pe'āfai e tā sana pe'a/tatau
- 2) sāuniuni le vāega e fai ai le gāluega pe'ā:
  - i) fa'amāonia 'olo'o mamā ma teu lelei
  - ii) fa'amāonia le faigōfie ona tago atu i mea fa'aaogā, e aofia ai:
    - solo fou po'o solo mamā e solo 'ese ai le vaitusi/toto
    - se pusa e tu'u 'i ai solo 'ua pīsia pe tu'u ai solo e le'i fa'aaogāina
    - tōtini lima fou mo le tagata tāpe'a/tufuga ma tagata 'uma e fesoasoani
- 3) sāuniuni le vaitusi (pe fa'atau po'o vai fa'aaāmoa: malala e maua pe'ā tunu fatu o le lama) i le:
  - i) fa'aaogāina o vaitusi fou i taimi 'uma e tā ai le pe'a, pe fou ona fai pe sa'asa'a lēmū mai se isi fagu
  - ii) fa'aaogāina o vaitusi mai pusa e fa'aaogā ma tia'i
  - iii) tia'iina o vaitusi e le'i 'uma ona fa'aaogā pe'ā mē'e'a ona tā le pe'a, ma le 'aua ona toe fa'aaogā o le vaitusi
- 4) 'o le sāuniuni o i latou i le:
  - i) 'ave'esea o taulima, soa, tautaliga, mama ma mea fa'apēnā
  - ii) fufulu lelei o o latou lima i le fasimoli ma le vai māfanafana mo le 30 sekone, e aofia ai tapulima ma 'ogālima e o'o atu i tulilima
  - iii) solo mago o latou lima i se solo e fa'aaogā ma tia'i po'o se solo 'ua mē'e'a ona tā
  - iv) fai se matatioata e puipui ai mata
  - v) fai ni tōtini lima
- 5) sāuniuni le pa'u:
  - i) 'ina 'ia mautinoa o lelei ma sa'o le nofo a le tagata 'ole'ā tā lana pe'a 'ina 'ia 'aua ne'i lavea pe matapogia o ia
  - ii) lona pa'u po'o mamā ma leai ni fa'ama'i pipisi
  - iii) 'afai e iai se vāega tatau ona sele, 'ia fa'aaogā se matātafi fou e fa'aaogā ma tia'i i tagata 'ese'ese 'uma, ma tia'i vave le tafi pe'ā mē'e'a ona fa'aaogā i se pusa talafeagai mo mea ma'ai
  - iv) fufulu mamā le pa'u fa'ata'amilo i le vāega e tā ai le pe'a/tatau: 'ia fufulu vāega fa'ata'amilo i mata i le vailā'au e ta'ua o le povidone-iodine, fa'apea isi vāega o le pa'u e mafai ona fufulu e fa'aaogā ai se tasi o mea nei:

- 70 pasene w/w ethyl alcohol
- 80 pasene v/v ethyl alcohol
- 60 pasene v/v isopropyl alcohol
- paluga fa'a'alakaholi (isopropyl and ethyl) e tusa ma le 0.5 i le 4 pasene w/v chlorhexidine
- Vai tapēsiamā po'o se paluga fa'a'alakaholi o le povidone-iodine (1 le pasene w/v chlorhexidine).

E tatau ona usita'ia aso e fa'aaogā neivailā'au. 'O isi tagata, e ono a'afia le pa'u pe'ā tu'u 'i ai le vaillā'au e tapē ai siama e ta'ua o le povidone-iodine.

'O lenei vaillā'au e tapē ai siama 'ua ta'ua i le manatu mulimuli lenei, e mafai ona fana ai le pa'u pe pamu ma solo i se 'ie'ie mamā e fa'aaogā ma tia'i. 'A leai, sa'asa'a lēmū le vaillā'au e tapē ai siama mai le fagau na sau ai i se isi fagu. 'A mē'a le tāina o le pe'a/tatau, e tatau ona tia'i 'uma le vaillā'au o totoe ma 'ie'ie i se pusa mo lāpisi pīpīsia. 'O le vaillā'au (alcohol) e sau pei o se solo e mafai fo'i ona fa'aaogā e fa'amamā ai le pa'u.

E tāua le fa'atali mo le lua minute mai le taimi sāuniuni ma taimi e tui ai le pa'u 'ina 'ia lava le taimi e tapē ai siama e le vaillā'au.

Taimi e tā ai le pe'a/tatau ma le taimi e mē'a ai

I le taimi o tā le pe'a, e tatau i le tāpe'a/tufuga ona:

- 1) tausia mamā le mea e fai ai gāluega
- 2) 'Ia na'o le tasi le tagata e tā le pe'a i le taimi, pe fa'aaogā ni meafaigāluega 'ese'ese i le tagata e to'atasi 'olo'o tā lana pe'a
- 3) 'Ia mautino le fa'atasi ona fa'aaogā o pusa vaitusi 'uma, ma fa'aeteete ona tia'i
- 4) 'Ia fufulu mamā o latou lima i mālōlōga talafeagai, ma le taimi e amata ai se isi gaoioiga fou
- 5) 'Ia fufulu o latou lima:
  - fufulu muamua ma fufulu pe'ā mē'a le tāina o le pe'a/tatau ma/po'o le tagata 'ole'ā tā lana pe'a/tatau
  - fufulu vave pe'ā tatala 'ese tōtini lima 'ua leaga
  - fufulu vave pe'ā fo'i mai i le falemamao
  - fufulu vave pe'ā 'uma ona 'ai pe ulaula
  - fufulu vave 'ae le'i faia tōtini lima fou.

E tatau i le tagata tāpe'a/tufuga ona va'ai lelei le lāpisi:

- 1) 'Ia tu'u 'uma mea 'ua pīsia, e aofia ai solo 'ua pīsia, tōtini lima 'ua leaga, vaitusi ma pusa vaitusi, i se pusa lāpisi 'ua fa'apitoa mo mea e lamatia ai le ola
- 2) tia'i 'uma lāpisi i se nofoaga 'ua fa'apitoa mo mea e lamatia ai le ola
- 3) fa'amamā 'uma 'ie toe fa'aaogā, solo ma mea fa'apēnā.

E tatau i le tagata tāpe'a/tufuga pe'ā mǎe'a ona tā le pe'a/tatau:

- 1) ona 'ave o fa'atonuga au'ililili ma le talafeagai mo le tausiga pe'ā mǎe'a ona tā le pe'a/tatau i le tagata lea na fa'ato'ā mǎe'a ona tā le pe'a/tatau, e pei o mea 'olo'o i totonu o le Guidelines for the Safe Piercing of Skin (Ministry of Health 1998), 'olo'o i luga o le 'upega o feso'ota'iga a le Matāgāluega a le Soifua Mālōlōina: www.moh.govt.nz
- 2) ona 'ave o fa'atonuga i le tagata na fa'ato'a mǎe'a ona tā le pe'a/tatau le tusi Traditional Tattooing (Auckland Regional Health Centre 2007) (va'ai le Fa'aopoopoga 1)
- 3) ta'u i le tagata na fa'ato'ā mǎe'a ona tā le pe'a/tatau pe'ā toe fo'i mai mo le isi vāega (va'ai le Fa'aopoopoga 1)
- 4) ta'u 'i ai le mea e fai pe'ā tūmau le tīgā
- 5) fautua 'i ai e mālōlō, ma 'ia lelei ona 'ai ma inu ni vai
- 6) fautua 'i ai i le siakiina o fa'ailo mo fa'ama'i pipisi: mūmū, fula, 'alou, fiva (lagona le vevela po'o le ma'alili), manava tātā po'o se ma'isua
- 7) fautua po'o ai e feso'ota'i 'i ai pe'ā lē mālōsi.

Fa'amamāina o meafaigāluega tā pe'a

Fa'amamā

- 'Ia fa'atasi ona fa'aaogā, ma tia'i, fa'amamā muamua meafaigāluega i so'o se taimi e tatau ai.
- Fai ni tōtini lima māfiafia ma 'anagatagā pe'ā fufulu meafaigāluega 'ua pīsia. 'Ia tausia i taimi 'uma le puipuiga o so'o se fa'a'ofu'ofu gālemulemu (e pei ona iai mata) fa'atasi ai ma le toto po'o suā o le tino mai meafaigāluega 'ua pīsia.
- Fufulu ma le fa'aeteete meafaigāluega i le vai māfanafana ki. 'O le vaivevela i le taimi a'o fufulu e mafai ona kuka ai mea e lamatia ai le ola ma pipi'i ai i meafaigāluega. 'O le vai mālūlū e malō ai le ga'o, ma faigatā ai ona fufulu.
- 'Ia talai 'uma le meafaigāluega.
- 'Ia lilo 'ātoa meafaigāluega i le vai vevela ma le fasimoli i totonu o le tapu. 'A'o u'u meafaigāluega i lalo o le vai, olo meafaigāluega i se palasi vevela e 'ave'ese ai siama. 'O lenei sitepu e ono fa'aaogā ai se masini e iai se palasi e alu i le uila, fai fa'atatau i fa'atonuga a le kamupanī na gaosia.
- Vaimamā meafaigāluega mamā i le vai vevela ki.
- E mana'omia le fufulu muamua ma 'ave'ese siama mai nila fou 'ae le'i fa'aaogāina, pe'āfai e le'i 'ave'esea muamua siama i le taimi na fa'atau ai.

E tatau ona vave fufulu meafaigāluega toe fa'aaogā pe'ā mǎe'a ona fa'aaogā. E tāua tele le faia muamua o lenei sitepu 'ae le'i tapēina siama. E tatau ona fufulu meafaigāluega i se vāega tapena fa'apitoa.

Tapēina o siama

- Fa'avai meafaigāluega ma olo i le palasi e ola i ma'a i totonu o le vailā'au e ta'ua o le PeraSave (po'o se vai tai fa'apēnā) palu fa'atatau i fa'atonuga a le kamupanī na gaosia, ma fa'avai mo le 20 minute.
- Fufulu i le vai e tapē ai siama.
- Ta'atia meafaigāluega se'i mago mo le 45 minute 'ae le'i fa'aaogāina, puipui mai mea e pīsia ai a'o fa'amamago.
- Teu meafaigāluega i se taga e leai ni siama pe'āfai e mafai.

E faigōfie tele ona olo mamā meafaigāluega i se pulumu fulunifo pe'ā mē'e'a ona tā le pe'a/tatau, 'ae le'i iai se avanoa e mago ai le vaitusi ma le toto i luga o meafaigāleuga.

'A'o se fautuaga, e tatau ona fufulu meafaigāluega i se tapu e 'ese mai e na'o meafaigāluega e fufulu ai. 'A leai, e mafai ona fa'aaogā se 'apa u'amea po'o se pēsini māta'eta'e e lē 'o fa'aaogāina i se isi lava mea. 'O le pulumu nifo ma le vāega o le meafaigāluega 'olo'o fa'aaogā e olo ai e tatau ona lilo i le vai 'a'o fufulu, 'ina 'ia puipui ai le pisipisi solo o le vaitusi ma le toto.

'O le vailā'au o le PeraSafe na fausia 'auā le tapēina o siama mai mea 'olo'o gaosia i palasitika ma pa'u ma isi mea e lē mafai ona fufulu i se metotia e sili ona aogā i le tapēina o siama, 'o le autoclave (o se masini tapēina siama mai meafaigāluega e fa'aaogā ai se vevela e maualuga atu i lo le tikeri e pupuna ai vai), ma 'o le filifiliga sili lenā mo le tapēina o siama mai meafaigāluega 'olo'o fa'aaogā i tīgāpe'a/tatau a Samoa, e pei o le ponāivi. E tāua le sa'o o le paluga o le pauta. 'Āfai e lē lava le pauta o fa'aaogā, e ono lē 'ato'atoa le aogā, 'ae 'āfai 'ua tele le pauta fa'aaogā, e ono fa'aleagaina meafaigāluega e le vailā'au.

Tulāfono Patino

E tatau i le tagata tāpe'a/tufuga ona māmamalama lelei i tulāfono patino, fa'apēnā fo'i ma le *Ta'iala mo Tufuga Tāpe'a/Tatau a Sāmoa*.

'O le Tulāfono mo le Soifua Mālōlōina ma le Saogalēmū i totonu o Gāluega 1992

'O le autū o lenei Tulāfono ina 'ia fa'alauiloa ai le puipuiga o le fa'aleagaina o tagata 'uma i fale faigāluega, ma isi, po'o latalata i, fale faigāluega. E fa'atatau lenei tulāfono i fale faigāluega 'uma i Niu Sila, ma 'olo'o fa'ama'oti mai ai matāfaioi a le fale faigāluega, tagata e fai lava lana pisinisi, tagata faigāluega, tagata pule ma isi 'olo'o pūlea po'o puipuia mea e lamatia ai le ola. E mana'omia le fa'aleleia o le saogalēmū o le si'osi'omaga gālue, fa'apea le fa'amālōsia o faiga e sili ona lelei.

'O le Tulāfono o Soligā Tulāfono 1961

E mana'omia e lenei tulāfono se tūlaga sili ona maualuga e fa'atino ai ta'otoga.

'O Tulāfono Fa'aitūmālō a le Pūlega 'A'ai a 'Aukilani

Silasila i le: <http://www.aucklandcity.govt.nz/Council/documents/bylaw/part17.asp#9>
<http://www.aucklandcity.govt.nz/Council/documents/bylaw/part17.asp#9>

Tulāfono Tu'ufa'atasi a le Pūlega 'A'ai a Manukau 2008, Matā'upu 18: Pe'a/Tatau, A'oa'oga/Faiga Fa'a'aulelei, So'a 'ia ati ma le Tui o le Pa'u

'Ua fa'ama'oti mai e lenei tulāfono fa'aitumālō le tūlaga e tatau ona usita'ia e tagata tāpe'a/tatau fa'apea o latou fale faigālua.

Va'ai le:

[http://www.manukau.govt.nz/uploadedFiles/manukaugovtnz/Your_Council/By_Laws/Chapter%2018%20Tattooing,%20Beauty%20Therapy,%20Skin%20Penetration%20and%20Piercing%20\(amended%2025%20Sep%202008\).pdf](http://www.manukau.govt.nz/uploadedFiles/manukaugovtnz/Your_Council/By_Laws/Chapter%2018%20Tattooing,%20Beauty%20Therapy,%20Skin%20Penetration%20and%20Piercing%20(amended%2025%20Sep%202008).pdf)

Fa'atagaga

So'o se faiga lava e fa'amanu'alia ai le tino o se tagata e aunoa ma se maliega po'o sana fa'atagaga, e ono lavea ai i le tulāfono o le pa'ivalea. E matuā tāua tele ona e tūpā sona maliega 'a'o le'i fa'atinoa le galuega.

'O itū tāua o le fa'atagaga i le tausiga o le soifua mālōlōina 'o le:

- ofo mai lava le tagata ia
- e fa'alagolago i le maliega 'ātoa i fa'amatalaga o mea e tutupu mai.
- 'ia tu'uina mai e le tagata 'olo'o iai lona mālamalama ma le mafai e malie mai ai.

'Ia tu'uina atu fa'amatalaga i se 'auala e fa'amālamalama 'ato'atoa ai le faiga o le gāluega, le taunu'uga ma ni a'afiaga e ono tutupu mai ai. E tatau ona manino lelei nei fa'amatalaga, ma e tatau ai ona fuafua i le matua o le tagata 'olo'o a'afia ma lona mālamalama'aga i le gagana 'olo'o fa'aaogāina. 'O se lapata'iga lelei le tu'uina atu o fa'amatalaga tusitusia fa'apea se fa'atalanoaga, ma e fa'apēnā fo'i le fautuaina o le tūpā o se maliega tusitusia.

E ui ina fai le maliega fa'aletulāfono a se tamaitiiti po'o se tagata talavou i lalo ifo o le 20 tausaga le matua, e tatau ona va'ai ma fa'amāonia 'olo'o iai le agava'a o le tamaitiiti po'o tagata talavou e uiga i le tele o lona mālamalama i a'afiaga e ono tutupu mai i le fa'ai'uga o le gāluega. 'Āfai e lē mālamalama le tamaitiiti po'o le tagata talavou e faia se maliega, e tāua le fa'atagaga a o latou mātua. 'Ae le'i sa'ilia e le tāpe'a/tufuga se fa'atagaga a mātua, e tatau ona 'ave e le tamaitiiti po'o le tagata talavou le fa'atagaga i mātua 'ina 'ia tu'uina mai fa'amatalaga 'auā le puipuiga o le āiā tatau a le tamaitiiti po'o tagata talavou. 'O le tamaitiiti po'o le tagata talavou i lalo o le 16 tausaga, e lelei pe'ā fa'amālosi'au 'ina 'ia 'auai fa'atasi o latou mātua po'o ē 'olo'o tausia i latou i fa'ai'uga e tā se pe'a/tatau.

Fa'amaumauga Lagolago

'Au'aunaga a le Soifua Mālōlōina Fa'aitūmālō a 'Aukilani mo Tagata Lautele 2007.
Tāgāpe'a/Tatau a Sāmoa. 'Aukilani: 'Au'aunaga a le Soifua Mālōlōina Fa'aitūmālō a 'Aukilani.

Matāgāluega a le Soifua Mālōlōina. 1988. *Ta'iala mo le Saogalēmū o le Tui o le Pa'u.*
Uelegitone: Matāgāluega a le Soifua Mālōlōina.

Fono aoao a tāgāpe'a/tatau a Sāmoa sa faia i 'Aukilani 19 Tesema 2008.

Fa'aopoopoga 1

'Ua fautuaina le tu'uina atu muamua o fa'amatalaga 'olo'o mulimuli mai i tagata 'ae le'i tāina pe'a/tatau. 'O lenei fa'amatalaga e 'aumi i le tusi e ta'ua o *Tāgāpe'a/Tatau a Sāmoa* ('olo'o avanoa fo'i i le gagana Sāmoa), sāunia e le 'Au'aunaga Fa'aitūmālō a le Soifua Mālōlōina a 'Aukilani mo Tagata Lautele.

Fa'amatalaga mo i latou 'ole'ā tāina le pe'a/tatau a Sāmoa

'O le ā le tatau?

'O le tatau o tū ma aga 'ua leva a Sāmoa, ma 'ua 2000 tausaga le matua o nei tū ma aga, e fa'aaogā ai lima e tā ai le pe'a/tatau. E tele motu o le Pasefika 'olo'o iai a latou faiga māsani i le tāina o pe'a.

'O ai e tāina le tatau?

'O le tagata tā tatau a Sāmoa 'ua fa'aigoaina o le tufuga. 'O le poto māsani e tu'u'asolo mai e le tamā i lona atali'i 'a'o galue fa'ata'ita'i i tātātau i le tele o tausaga 'O le tufuga tau fa'ata'ita'i e tele itūlā o fa'ata'ita'i le tātāina o le au ma tusiga o mamanu e fa'aaogā ai le selu, po'o le au.

E fa'apēfea ona tā le tatau?

'O le selu po'o le au e fausia mai i nifo ma'ai o le pua'a ma saisai fa'atasi, ma se fasi uga o le laumei, aga'i i le 'au lā'au. E fa'aaogā e le tufuga se 'autā e tātā ai nifo o le selu 'ua tumu i le au i le pa'u 'ina 'ia maua ai ata o mamanu, e fa'aaogā ai na'o tosi faigōfie e fai ma ta'iala.

'O a'afiaga mai fa'ama'i pipisi

E fa'apēfea ona tupu le fa'ama'i pipisi?

E iai a'afiaga o tātāpe'a/tatau a Sāmoa. So'o se taimi e lavea ai le pito i luga o le pa'u o lona uiga 'ua iai se fa'ama'i pipisi. 'O siama māsani e mafai ona ui i totonu ma ono māfua ai le mā'ila po'o le ma'i.

E o'o i vāega toto 'ua pīsia e lē o mafai ona va'aia, lo latou fe'avea'ia fa'ama'i. 'O manu nini'i 'olo'o salalau i le toto e aofia ai:

- siama e māfua ai fa'ama'i o le pa'u
- fiva samasama B ma le C, e māfua ai ona fefete le ate, ma'i fa'a'umi'umi, fa'aleagaina le ate ma maua ai i le kanesa
- HIV (human immunodeficiency virus) – 'o le fa'ama'i pipisi e māfua ai le AIDS.

'Ona 'o itū'āiga o meafaigālua 'olo'o fa'aaogāina i tātāpe'a/tatau a Sāmoa e lē mafai ai ona fō'ia 'ato'atoa le a'afiaga o fa'ama'i pipisi i le toto. 'O le va'ai lelei e le tagata tātāpe'a/tufuga o le mamā e mafai ai ona fa'aititia le a'afiaga i mea e ono tutupu mai.

Pe'ā tā sau tatau

- 'O lou tino, ma o lau lava filifiliga. 'Ia maua ni fa'amatalaga e fesoasoani 'iā te 'oe mo le faia o se filifiliga lelei. E tāua le siaki pe tausia e le tāpe'a/tufuga lou saogalēmū, fa'apēnā fo'i le lelei ona tā o lau tatau.
- Talanoa muamua i lau fōma'i, pe'āfai 'ole'ā tā 'ātoa sau tatau. Fa'atalanoa ni tūlaga o le soifua mālōlōina (fa'ata'ita'iga, ma'i suka) e ono a'afia ai lou mafai ona e toe mālosi pe'ā 'uma lau tātau, ma isi lava ou popōlega e uiga i le tatau.

E fa'apēfea ona sāuniuni

- 'Aua 'e te fefe e fesiligia le tāpe'a/tufuga.
- E tāua tele le fa'amamā lelei o lou tino ma 'aua ne'i iai se ma'osia 'a'o le'i 'amataina le tātau – fai ma tā'ele, fa'aaogā le fasimoli e tapē ai siama, e fufulu lelei i lou tino 'a'o le'i tāina lau pe'a/tatau.

E tatau i lau tāpe'a/tufuga ma lona soa ona:

- fesoasoani 'ina 'ia e matua'i mālmalama i le tāina o le tatau, 'o a'afiaga e ono tutupu mai ma mea e fai pe'ā iai se fa'alētonu
- fa'aaogā tōtini lima e fai ma tia'i fa'apea mata tioata
- fa'aaogā se lama fou mo tagata ta'itasi 'olo'o tā lana pe'a/tatau
- gālue i se potu mamā e fa'asā ai le ulaula
- tapē siama 'olo'o i meafaigāluega ma 'ia teu lelei i se potu mamā
- tia'i le au 'ua fa'aaogā ma tu'u 'ese'ese fasi solo 'ua pīsia i le toto (ma fa'amau lelei) mai isi lāpisi o le fale
- 'ia tu'uina atu 'iā te 'oe ni fa'atonuga manino i le 'tausiga pe'ā mē'e'a le tatau' 'ina 'ia fa'aititia ai le tīgā ma papala le manu'a
- 'ia iai se lua maliega i taimi e tatau ai ona mālōlō i le va o le tīgā tatau 'ina 'ia toe fa'amālōsia ai lou tino: 'ia manatua le fai o se va e te'a ai le mūmū po'o se fula 'a'o le'i toe 'āmataina le isi tāga.

Tausiga pe'ā mē'e'a le tatau

- Fufulu muamua ou lima ma fufulu pe'ā lote vāega sa tā, 'aemaise pe'āfai 'ua iai se suāvai po'o se toto. 'Ia fulufulu mālie i se vai.
- To'oto'o mālie i se 'ie'ie māmā. Manatua 'ia ti'a'i le fasi 'ie'ie pe tā i le vai vevela pe'ā 'uma ona fa'aaogā i taimi 'uma e fa'aaogā ai.
- 'Aua ne'i sulugia e le Lā lau tātau 'a'o fou.
- 'Ia ofu ni lavalava 'ō'ō. 'Aua ne'i auaua'i tagata 'ese'ese i mea moe e tasi, lavalava ma solo tā'ele.
- Taumafai e 'aua le valu – fa'apupu'u atigilima ma 'alo 'ese ne'i fa'aleagaina.

- Inu fuālā'au o mea tīgā pe'ā mana'omia; 'āfai 'e te lē mautinoa, sa'ili le fautuaga a lau fōma'i.

'O fa'ailo o ma'i pipisi 'ina 'ia mātaulia e aofia ai le: fa'ateteleina o le mūmū, tīgā, fulafula, 'ua iai le 'alou, fiva (lagona le vevela tele pe ma'alili), manava tatā ma ma'i sua.

'Āfai 'ua iai ni ou popōlega i lou ola mālōlōina, e tatau ona 'e feso'ota'i vave i lau fōma'i ma logo lau tāpe'a/tufuga.